

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України „Про судовий збір“
(щодо доступу до суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві)**

Київ
20 січня 2025 року
№ 2-р(П)/2025

Справа № 3-131/2023(242/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Мойсик Володимир Романович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Первомайський Олег Олексійович (доповідач),
Різник Сергій Васильович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Конторського Петра Федоровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 14, ст. 87) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Первомайського О.О. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Голова Верховного Суду Кравченко С.І., Міністр юстиції України Малюська Д.Л.; науковці: Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Тимченко Г.П.; Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – доктор юридичних наук, професор

Гусаров К.В.; Донецького національного університету імені Василя Стуса – кандидат юридичних наук, доцент Атаманчук І.В.,

Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Конторський П.Ф. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині першій статті 8; частинам першій, другій статті 24 у взаємозв'язку зі статтею 48; частинам першій, другій статті 55 у взаємозв'язку з частиною третьою статті 22; пункту 1 частини другої статті 129 Конституції України (конституційність) підпункт 7 пункту 1 частини другої статті 4, частину першу статті 8 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами (далі – Закон).

1.1. Згідно з підпунктом 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону ставка судового збору за подання до суду касаційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до касаційної скарги на рішення суду встановлюється в розмірі 200 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви, іншої заяви і скарги в розмірі оспорюваної суми.

Частиною першою статті 8 Закону визначено таке: „Враховуючи майновий стан сторони, суд може своєю ухвалою за її клопотанням відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за таких умов:

- 1) розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу позивача – фізичної особи за попередній календарний рік; або
- 2) позивачами є:
 - а) військовослужбовці;
 - б) батьки, які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, якщо інший з батьків ухиляється від сплати аліментів;
 - в) одинокі матері (батьки), які мають дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю;

г) члени малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї;

г) особа, яка діє в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена; або

3) предметом позову є захист соціальних, трудових, сімейних, житлових прав, відшкодування шкоди здоров'ю“.

1.2. Конторський П.Ф. вважає неконституційним підпункт 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, яким визначено розмір ставки судового збору за подання до суду касаційної скарги на рішення суду, заяви про приєднання до касаційної скарги на рішення суду.

Автор клопотання твердить, що внаслідок застосування в остаточному судовому рішенні в його справі – ухвалі Верховного Суду від 21 лютого 2023 року – частини першої статті 8 Закону порушено його право на судовий захист, гарантоване частинами першою, другою статті 55 Конституції України (складовою якого є право на оскарження судового рішення), через незадовільний майновий стан – фінансову неспроможність сплатити судовий збір за подання касаційної скарги в розмірі, визначеному судом на підставі підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону.

На думку Конторського П.Ф., «конструкція частини 1 статті 8 Закону № 3674–VI від 8 липня 2011 року, за якою „суд, враховуючи майновий стан сторони, може...“, визначає, що питання звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення сплати судового збору осіб, які не зазначені в статті 5, або у справах із предметом спору, не охопленим статтею 5, є правом, а не обов'язком суду навіть за наявності однієї з умов для такого звільнення, зменшення розміру, відстрочення чи розстрочення».

Обґрунтовуючи свою позицію, Конторський П.Ф. посилається на окремі приписи Конституції України, рішення Конституційного Суду України, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), рішення Європейського суду з прав людини, закони України, Постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ „Про застосування судами законодавства про судові витрати у цивільних

справах“ від 17 жовтня 2014 року № 10 зі змінами, а також на судові рішення у своїй справі.

1.3. Голова Верховної Ради України надав інформацію стосовно питань, порушених у конституційній скарзі, вказавши, що:

– „оскільки вимога щодо сплати судового збору за подання апеляційної або касаційної скарги на рішення суду не може розглядатись як така, що порушує конституційне право на судовий захист, встановлення розміру судового збору, яке здійснюється державою самостійно, не може свідчити про порушення зазначеного конституційного права“;

– „встановлення ставок судового збору повинно відбуватися з дотриманням принципу пропорційності (домірності) для досягнення справедливого балансу між захистом публічних інтересів і конституційних прав людини на судовий захист, у даному випадку – необхідності забезпечення належного балансу між фінансуванням здійснення правосуддя, стримувального фактора від подання необґрунтованих позовів та спроможності заявників сплатити відповідний розмір судового збору“.

1.4. Голова Верховного Суду висловив позицію, згідно з якою „касаційний перегляд судових рішень вважається екстраординарним з огляду на специфіку повноважень суду касаційної інстанції. Судовий збір є одним з інструментів забезпечення ефективності касаційного перегляду судових рішень. Мета судового збору, окрім іншого, полягає у попередженні безпідставних звернень до суду, необґрунтованого перевантаження суду та забезпеченні процесуальної економії“.

1.5. Міністр юстиції України зазначив, що статтею 8 Закону встановлено право суду відстрочити та розстрочити сплату судового збору, зменшити його розмір або звільнити від його сплати з урахуванням майнового стану та водночас визначено умови, за яких суд може скористатися таким правом, що відповідає принципу правової визначеності, закріпленому статтею 8 Основного Закону України.

2. За статтею 151¹ Основного Закону України Конституційний Суд України розв'язує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України (перше речення частини першої).

Згідно з частиною другою статті 55 Закону України „Про Конституційний Суд України“ конституційна скарга має містити, зокрема, „конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України“ (пункт 5).

2.1. Конторський П.Ф. порушив перед Конституційним Судом України питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4, частини першої статті 8 Закону.

Дослідивши зміст конституційної скарги та матеріали справи, Конституційний Суд України встановив, що Конторський П.Ф. подав касаційну скаргу з клопотанням про звільнення від сплати судового збору за подання касаційної скарги і не подавав заяви про приєднання до касаційної скарги іншої особи. Відмовляючи в задоволенні клопотання про звільнення від сплати судового збору за подання касаційної скарги, Верховний Суд в ухвалі від 21 лютого 2023 року застосував окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, а саме: за подання до суду „касаційної скарги на рішення суду“, та статтю 8 Закону загалом.

Ураховуючи зміст конституційної скарги Конторського П.Ф. та остаточного судового рішення в його справі, Конституційний Суд України зазначає, що предметом конституційного контролю в цьому конституційному провадженні є окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, а саме: за подання до суду „касаційної скарги на рішення суду“, та частина перша статті 8 Закону.

3. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

3.1. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3 Конституції України).

За статтею 8 Основного Закону України в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша); Конституція України має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга).

Конституція України встановлює, що права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55); забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення є однією з основних засад судочинства (пункт 8 частини другої статті 129).

3.2. Конституційний Суд України у своїх рішеннях сформулював низку юридичних позицій, що є застосовними й у цій справі, вказавши, зокрема, що:

– «до загальних засад українського конституційного ладу <...> належать: утвердження і забезпечення прав і свобод людини як головний обов'язок держави (третє речення частини другої статті 3 Конституції України); принцип правовладдя, що його виражено через формулу: „В Україні визнається і діє принцип верховенства права“ (частина перша статті 8 Конституції України)» [абзац перший підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023];

– „право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними“ [абзац другий підпункту 5.5 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023].

У Рішенні від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 Конституційний Суд України наголосив на тому, що „сутнісний зміст права на судовий захист, що його встановлено частиною першою статті 55 Конституції України, слід

визначати як у зв'язку з основними засадами судочинства, визначеними приписами частини другої статті 129 Конституції України, так і з урахуванням змісту права на справедливий суд, визначеного у статті 6 Конвенції та витлумаченого Європейським судом із прав людини“ (абзац восьмий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини).

3.3. За пунктом 1 статті 6 Конвенції „кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, що його установлено законом“ (перше речення).

Пункт 1 статті 6 Конвенції містить гарантії здійснення справедливого судочинства, одним з аспектів яких є забезпечення доступу до суду. Водночас право, гарантоване статтею 6 Конвенції, не є абсолютним.

Європейський суд із прав людини в рішенні у справі *Bellet v. France* від 4 грудня 1995 року (заява № 23805/94) наголосив, що «рівень доступу, наданий національним законодавством, має бути достатнім для забезпечення особи „правом на суд“ з огляду на принцип правовладдя в демократичному суспільстві. Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку практичну можливість оскаржити чин [акт], що становить втручання в її права» (§ 36).

У рішенні у справі *Kreuz v. Poland* від 19 червня 2001 року (заява № 28249/95) Європейський суд із прав людини зазначив, що різні обмеження, зокрема й фінансові, можуть бути встановлені на доступ особи до „суду“ або „трибуналу“ (§ 54).

3.4. Розділ „D. Судові витрати“ Додатка до Рекомендації № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя, яку ухвалено на 68-му засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року, містить, зокрема, принципи, які слід ураховувати:

– „жодна грошова сума не має вимагатися від сторони від імені держави як умова для початку провадження, яка була б необґрунтованою з огляду на питання, що їх розглядають“ (пункт 11);

– „тією мірою, якою судові витрати становлять явну перешкоду доступові до правосуддя, їх треба, якщо це можливо, скоротити або скасувати; систему судових витрат слід переглянути на предмет її спрощення“ (пункт 12).

3.5. Згідно зі статтею 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – Кодекс) „кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів“ (частина перша).

За статтею 133 Кодексу судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних із розглядом справи (частина перша); розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом (частина друга).

Згідно зі статтею 1 Закону судовий збір – це збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, за видачу судами документів, а також у разі ухвалення окремих судових рішень, передбачених Законом (перше речення частини першої).

3.6. Конституційний Суд України також звертає увагу на те, що конституційні суди європейських країн сформулювали юридичні позиції щодо можливості та мети встановлення судового збору.

Федеральний Конституційний Суд Німеччини зазначив, що „судові витрати, як і збори, є причинно-наслідковими зборами, що стягуються у зв'язку з наданням певної державної послуги. Мета, яку має досягти регулювання збору, не повинна бути надмірною збору, що стягується з громадянина“ (рішення від 27 серпня 1999 року, № 1 BvL, 11).

Конституційний Суд Латвійської Республіки виснував, що:

– „будь-який судовий збір за подання заяви чи скарги призначений бути не лише певного роду перешкодою для подання необґрунтованих заяв чи скарг, а й дає змогу частково забезпечити фінансування витрат на утримання судів“

(підпункт 8.2 пункту 8 мотивувальної частини рішення від 4 січня 2005 року № 2004-16-01);

– „право на справедливий суд, визначене в Конституції, має бути забезпечене не лише теоретично, а й практично та дієво. Узалежнити реалізацію права на справедливий суд від фінансових можливостей особи було б неприпустимо в демократичній правовій державі“ (пункт 17 мотивувальної частини рішення від 23 лютого 2022 року № 2021-22-01).

4. Розв’язуючи питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, Конституційний Суд України виходить із такого.

4.1. Згідно з пунктом 14 частини першої статті 92 Конституції України лише законами України визначаються судоустрій і судочинство.

За Основним Законом України Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України (частина третя статті 125).

Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів (перше речення частини першої статті 130 Конституції України).

4.2. Конституційний Суд України в Рішенні від 21 липня 2021 року № 5-р(II)/2021 зазначив таке: „За чинним конституційним правопорядком, що його визначено приписами пункту 14 частини першої статті 92, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України <...> право на касаційне оскарження судового рішення забезпечується лише в тих випадках, що їх визначив законодавець“ (абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

У Рішенні від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023 Конституційний Суд України виснував, що „Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах із перегляду в касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, виправлення

судових помилок і недоліків, а не нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв'язанні цивільних спорів“ (абзац п'ятий підпункту 7.7 пункту 7 мотивувальної частини).

4.3. У цьому конституційному провадженні Конституційний Суд України зважає й на практику Європейського суду з прав людини, котрий послідовно зазначає, що право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції, не є абсолютним; обмеження права, гарантованого статтею 6 Конвенції, не буде сумісним із пунктом 1 цієї статті, якщо воно не має правомірної мети та якщо немає розумної домірності між застосовними засобами та метою, що її прагнуть досягти [рішення у справі *Ashingdane v. the United Kingdom* від 28 травня 1985 року (заява № 8225/78), § 57].

Застосування статті 6 Конвенції до апеляційних та касаційних судів має залежати від характерних рис відповідного провадження, а також має бути врахована цілісність проваджень, що їх здійснюють у національному праволаді (*legal order*), й роль касаційного суду в них [рішення у справі *Мельник проти України / Melnyk v. Ukraine* від 28 березня 2006 року (заява № 23436/03), § 24].

Для розуміння змісту обмежень права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції, є потреба у врахуванні ролі касаційних судів та визнанні того, що умови прийнятності касаційної скарги з питання права можуть бути суворіші, ніж для звичайної скарги [рішення у справі *Zubac v. Croatia* від 5 квітня 2018 року (заява № 40160/12), § 82].

4.4. Конституційний Суд України виходить із того, що згідно з приписами Основного Закону України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, що є співвідносними з приписами Конвенції та практикою Європейського суду з прав людини, право на судовий захист, зокрема в аспекті доступу до суду касаційної інстанції, не є абсолютним.

Сплата судового збору як одна з умов доступу до суду не суперечить суті права на судовий захист, гарантованого частиною першою статті 55 Основного Закону України. Приписами закону може бути встановлений обов'язок зі сплати

судового збору. Водночас ці приписи закону мають бути чіткими та зрозумілими за змістом, мати правомірну мету та відповідати вимозі домірності.

4.5. Аналізуючи окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону в аспекті його чіткості та зрозумілості, Конституційний Суд України передусім констатує, що Закон унормовує розміри ставок судового збору (стаття 4) та встановлює перелік осіб, які звільняються від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях (частина перша статті 5).

Відповідно до абзацу третього підпункту 1 пункту 1 частини другої статті 4 Закону за подання до суду фізичною особою або фізичною особою – підприємцем позовної заяви майнового характеру ставка судового збору становить 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,4 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не більше 5 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У статті 4 Закону за низкою критеріїв, зокрема видом провадження, визначено й інші ставки судового збору.

Згідно з Законом судовий збір за апеляційний перегляд справи становить 150 відсотків ставки, що підлягала сплаті при поданні позовної заяви (підпункт 6 пункту 1 частини другої статті 4), а за касаційне оскарження судового рішення – 200 відсотків ставки (підпункт 7 пункту 1 частини другої статті 4).

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України висновує, що окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону є чітким і зрозумілим та відповідає вимозі юридичної визначеності.

4.6. Оцінюючи правомірність мети вноормування окремим приписом підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону ставки судового збору за подання касаційної скарги на рішення суду, Конституційний Суд України насамперед виходить із того, що за Основним Законом України „правосуддя в Україні здійснюють виключно суди“ (частина перша статті 124); „держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів“ (перше речення частини першої статті 130).

Отже, правосуддя є однією з основних функцій держави, керованої правовладдям, яка згідно з конституційними вимогами має забезпечити фінансування функціонування судів і діяльності суддів.

4.7. За частиною третьою статті 9 Закону „кошти судового збору спрямовуються на забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади, а також на забезпечення архітектурної доступності приміщень судів, доступності інформації, що розміщується в суді, для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення“.

Пояснювальна записка до проекту Закону України про судовий збір (реєстр. № 7530), ухваленого як Закон, містила обґрунтування потреби в запровадженні судового збору у 2011 році: „Завданням проекту Закону є забезпечення здійснення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання та обслуговування комп'ютерної і копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису, шляхом запровадження судового збору з диференціацією його розмірів залежно від категорії справ, та виключення з вказаних вище кодексів положень щодо сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу тощо“.

У 2017 році у Пояснювальній записці до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів (реєстр. № 6232), ухваленого як Закон України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року № 2147–VIII, обґрунтуванням потреби у внесенні змін до Закону було визначено, зокрема, „посилення ролі судового збору як основного джерела фінансування судової системи та як економічного стимулу для сторін використовувати нові процедури розгляду справи (ставка судового збору при

зверненні в порядку наказного провадження, подання позову в електронній формі є меншою), досягати примирення без судового рішення (законопроект передбачає повернення 50 % судового збору в такому випадку); утримуватися від зловживання процесуальними правами та порушення процесуальних обов'язків тощо“.

Законом України «Про внесення зміни до статті 9 Закону України „Про судовий збір“ щодо створення умов для забезпечення доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень судів» від 4 грудня 2018 року № 2633–VIII (далі – Закон № 2633) частину третю статті 9 Закону доповнено словами „а також на забезпечення архітектурної доступності приміщень судів, доступності інформації, що розміщується в суді, для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення“.

Метою ухвалення Закону № 2633 було визначено „забезпечення архітектурної та інформаційної доступності приміщень судів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення шляхом використання коштів від сплати судового збору на переобладнання приміщень, прилеглої території та інформаційне забезпечення вказаної категорії осіб“ [Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до статті 9 Закону України „Про судовий збір“ щодо створення умов для забезпечення доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до приміщень судів (реєстр. № 6211)].

Отже, низкою законів було запроваджено вимогу сплати судового збору як одну з умов доступу до суду. Основною метою встановлення судового збору було визначено забезпечення здійснення судочинства та функціонування органів судової влади.

4.8. Конституційний Суд України зазначає, що конституційні приписи не містять заборони на встановлення законом судового збору як умови доступу до суду.

Верховна Рада України, ухваливши Закон та зміни до нього, визначила кошти судового збору, зокрема, як джерело фінансування, потрібного для належного функціонування судів і діяльності суддів.

За матеріалами справи кошти судового збору становили 15–30 відсотків видатків Державного бюджету України у 2023–2025 роках на фінансування функціонування судів першої, другої інстанцій та Верховного Суду.

Отже, зміст публічного інтересу, на задоволення якого спрямований інститут судового збору, є цілком зрозумілим – визначення додаткового джерела фінансування здійснення правосуддя.

Європейський суд із прав людини у своєму рішенні у справі *Mutu and Pechstein v. Switzerland* від 2 жовтня 2018 року (заяви № 40575/10 та № 67474/10) зазначив, що право на доступ до суду може підлягати обмеженням; вони непрямо дозволені, оскільки право на доступ до суду за своєю природою вимагає регулювання з боку держави; Договірна Держава, яка встановлює таке регулювання, має певний простір обдумування (§ 93).

З огляду на наявний у держави широкий простір обдумування в ділянці визначення підстав та випадків справляння судового збору у процесі реалізації особою права, гарантованого частиною першою статті 55, пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України, Верховна Рада України мала повноваження встановити судовий збір за подання касаційної скарги.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України висноває, що мета встановлення окремим приписом підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону ставки судового збору за подання касаційної скарги є правомірною.

4.9. Перевіряючи на відповідність Конституції України (конституційність) окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону в аспекті дотримання вимоги домірності, Конституційний Суд України виходить із того, що „гарантією реалізації права на судовий захист в аспекті доступу до правосуддя є встановлення законом помірною судового збору для осіб, які звертаються до суду <...> сплата судового збору за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів є складовою доступу до правосуддя, який є елементом права особи на судовий захист, гарантованого статтею 55 Конституції України“ (перше речення абзацу третього, абзац четвертий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 28 листопада 2013 року № 12-рп/2013); „законодавець, визначаючи

справляння судового збору, має чинити за принципом справедливості“ [абзац третій підпункту 4.4 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 травня 2024 року № 6-р(П)/2024].

У Рішенні від 17 червня 2020 року № 4-р(П)/2020 Конституційний Суд України виснував, що „хоча обсяг розсуду законодавця при встановленні системи судоустрою, процедури оскарження <...> повноважень судів вищих інстанцій є широким, законодавець повинен, здійснюючи відповідне регулювання, виходити з конституційних принципів і цінностей та відповідних міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо ефективного судового захисту прав і свобод людини і громадянина“ (друге речення абзацу п'ятого підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини).

4.10. У контексті цієї справи доречною є юридична позиція Європейського суду з прав людини, викладена в рішенні у справі *Balkūnas v. Lithuania* від 7 липня 2020 року (заява № 75435/17): „Суд не може визнати, що обмеження доступу заявника до Верховного Суду було потрібним і домірним. Отже, попри те, що вимоги заявника були розглянуті судами двох інстанцій, Суд визнає, що відмова Верховного Суду прийняти до розгляду його скаргу з питань права через винятково фінансові міркування порушила саму суть права заявника на доступ до суду“ (§ 49).

Європейський суд із прав людини в інших рішеннях зазначав таке:

– „Суд визнав надмірними, а отже, такими, що порушують саму суть права на доступ до суду, високі судові збори, які не були обґрунтованими щодо фінансового становища заявника, а розраховані на основі встановленого законом відсотка ціни позову у справі“ [рішення у справі *Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania* від 26 липня 2011 року (заява № 9718/03), § 70];

– „вимога сплати судового збору в цивільних судах у зв'язку з позовами, які вони просять розглядати, не може вважатися як обмеження права на доступ до суду як таке, що є несумісним із пунктом 1 статті 6 Конвенції“; „Суд особливо звертає увагу на важливість того, щоб обмеження доступу до суду, які мають суто фінансовий характер і не пов'язані із суттю позову чи його перспективами на успіх, підлягали особливо ретельному розгляду з огляду на інтереси правосуддя <...>. Суд визнав надмірними, а отже, такими, що

порушують саму суть права на доступ до суду, високі судові збори, які не були обґрунтовані з огляду на фінансове становище заявника, а розраховані на основі встановленого законом відсотка суми, про яку йдеться у провадженні“ [рішення у справі *Laçi v. Albania* від 19 жовтня 2021 року (заява № 28142/17), § 51, § 52].

4.11. За Конституцією України в Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8).

Важливим складником принципу верховенства права (правовладдя) є принцип домірності, додержання якого вимагає, зокрема, встановлення справедливого балансу між публічним та приватним інтересами.

У державі, керованій правовладдям, реалізація права на доступ до суду має залежати насамперед від суті спору та інших значущих обставин, що пов'язані з питаннями права у справі, й не має залежати першочергово або винятково від фінансових можливостей сторони юридичного спору.

За змістом пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України повноваження з унормування судочинства має Верховна Рада України, тому саме в законі має бути встановлений порядок визначення ставки судового збору, розмір якої забезпечить досягнення в конкретній цивільній справі справедливого балансу між публічним інтересом в отриманні судового збору для фінансування здійснення правосуддя та приватним – у сплаті домірного розміру судового збору.

4.12. Конституційний Суд України керується й тим, що Основним Законом України забезпечено право на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом (пункт 8 частини другої статті 129).

Отже, підстави та порядок звернення до Верховного Суду як суду касаційної інстанції у цивільних справах задля реалізації права на касаційне оскарження судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, мають бути визначені законом.

Водночас для розвитку, конкретизації та деталізації припису пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України визначене законом право на доступ до суду касаційної інстанції має бути реальним та дійовим.

Зважаючи на роль, місце та повноваження Верховного Суду як суду касаційної інстанції в цивільних справах, законодавець має встановити законом порядок визначення ставки судового збору, на підставі якого встановлюється домірний розмір судового збору за подання касаційної скарги стороною цивільної справи.

Якщо на підставі закону буде встановлено нерозумно високий розмір судового збору за подання стороною цивільної справи касаційної скарги, можливість реалізації права на касаційне оскарження рішення суду, гарантованого приписами частини першої статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України, буде теоретичною та ілюзорною.

4.13. Конституційний Суд України констатує, що згідно з матеріалами справи до Конторського П.Ф. у цивільній справі були заявлені майнові вимоги про стягнення боргу в розмірі 60 000 гривень. Судовий збір за подання позовної заяви у цій цивільній справі за приписами Закону становив 6 430,98 гривень, за подання апеляційної скарги – 9 646,47 гривень, касаційної скарги – 12 861,96 гривень, що загалом становило 28 939,41 гривень.

Отже, на підставі окремого припису підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону Конторський П.Ф. за подання касаційної скарги мав сплатити 12 861,96 гривень, що становило 14,2 відсотка його річного доходу за попередній рік або 45 відсотків сукупного розміру прожиткового мінімуму за весь 2022 рік.

4.14. Конституційний Суд України вважає, що визначення розміру ставки судового збору за подання касаційної скарги окремим приписом підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону не є гнучким та пов'язує можливість доступу до Верховного Суду як суду касаційної інстанції не з питанням суті цивільного спору, іншими питаннями права, зокрема потребою усунення порушень норм матеріального та (або) процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків у рішеннях судів першої та (або) другої інстанцій, а лише з фінансовим питанням.

На підставі окремого припису підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону суб'єкт права на конституційну скаргу за подання до суду

касаційної скарги мав сплатити судовий збір, що становив велику частину його річного доходу та значну частку розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом, що унеможливило для Конторського П.Ф. реалізацію в його цивільній справі права, гарантованого частиною першою статті 55, пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України вважає, що окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону не відповідає принципу домірності, оскільки обмежує доступ особи до Верховного Суду як суду касаційної інстанції в цивільних справах лише через фінансове питання.

Конституційний Суд України висновує, що окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону суперечить частині другій статті 3, частині першій статті 8, частині першій статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

5. Перевіряючи на відповідність Конституції України (конституційність) частину першу статті 8 Закону, Конституційний Суд України керується тим, що за Основним Законом України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6); в Україні визнається й діє принцип верховенства права (частина перша статті 8); права і свободи людини і громадянина захищає суд (частина перша статті 55).

5.1. Метою функціонального поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову є, зокрема, розмежування повноважень між різними органами державної влади, що означає самостійне виконання кожним із них своїх функцій та здійснення повноважень відповідно до Конституції та законів України (абзац другий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 8 липня 2016 року № 5-рп/2016).

Конституційний Суд України зазначав, що „приписи статті 8, частини першої статті 55 Конституції України зобов'язують державу

гарантувати на законодавчому рівні кожному можливість реалізації його права на судовий захист. Законодавець має встановити такий обсяг права осіб на судовий захист, який забезпечував би його дієву реалізацію, а відмова судів у реалізації такої можливості може призвести до порушення гарантованого Конституцією України права на судовий захист“ [перше, друге речення абзацу шостого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 6 квітня 2022 року № 2-р(П)/2022].

5.2. За частиною першою статті 8 Закону, ураховуючи майновий стан сторони, за її клопотанням суд може своєю ухвалою відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, але не довше ніж до ухвалення судового рішення у справі за наявності умов та щодо кола осіб, визначених у частині першій цієї статті. Таке повноваження суду є дискреційним.

Конституційний Суд України зважає на те, що суд може не лише відстрочити або розстрочити сплату судового збору на певний строк, а також згідно з частиною другою статті 8 Закону зменшити розмір судового збору або звільнити від його сплати на підставі, зазначеній у частині першій цієї статті.

У такий самий спосіб, як це визначено у статті 8 Закону, унормовано відносини з відстрочення, розстрочення, зменшення розміру або звільнення від сплати судових витрат, зокрема судового збору, приписами частин першої, третьої статті 136 Кодексу.

Отже, на підставі низки приписів Закону, Кодексу та за наявності умов, визначених Законом, суд може ухвалити процесуальне рішення про відстрочення, розстрочення, зменшення розміру або звільнення від сплати судового збору.

5.3. Досліджуючи на відповідність Конституції України (конституційність) частину першу статті 8 Закону, Конституційний Суд України виходить із того, що саме в законі має бути встановлений порядок визначення ставки судового збору, розмір якої забезпечить досягнення в конкретній цивільній справі справедливого балансу між публічним інтересом – отримання судового збору для фінансування здійснення правосуддя – та приватним – сплата домірного

розміру судового збору (пункт 14 частини першої статті 92 Основного Закону України).

Водночас надання суду на підставі частини першої статті 8 Закону дискреційного повноваження щодо відстрочення або розстрочення сплати судового збору на певний строк стороною з огляду на її майновий стан має правомірну мету – забезпечення доступу до суду – та є додатковим засобом підтримувальної дії (*affirmative action*) держави в ділянці реалізації права на судовий захист для осіб, які перебувають у складному майновому становищі.

Тому на підставі частини першої статті 8 Закону суд має власне та незалежне від законодавця дискреційне повноваження щодо відстрочення або розстрочення сплати судового збору на певний строк стороною з огляду на її майновий стан. Це повноваження може бути реалізоване лише з урахуванням конкретних обставин цивільної справи, передусім майнового становища сторони.

5.4. Конституційний Суд України вважає, що відповідно до статей 3, 8, 55 Конституції України у їх посутньому зв'язку на державу покладено позитивний обов'язок забезпечити особам, які перебувають у складному майновому становищі, можливість реалізації їхнього права на судовий захист, оскільки „право на судовий захист є гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод, їх утвердження й захисту за допомогою правосуддя“ (друге речення абзацу восьмого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018).

Застосування судом повноваження, визначеного частиною першою статті 8 Закону, у спосіб відстрочення або розстрочення для сторони юридичного спору сплати судового збору за подання касаційної скарги забезпечує реалізацію норм-принципів, сформульованих у частині другій статті 3 та частині першій статті 8 Конституції України, які зобов'язують державу гарантувати та забезпечувати права і свободи людини у спосіб та в межах, визначених Конституцією і законами України, та можливість здійснення конституційного права, гарантованого частиною першою статті 55, пунктом 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України висноває, що частина перша статті 8 Закону не суперечить частині першій статті 3, частині першій статті 8, частині першій статті 55, пункту 8 частини другої статті 129 Конституції України.

6. За частиною другою статті 152 Конституції України та статтею 91 Закону України „Про Конституційний Суд України“ закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) окремого припису підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону, Конституційний Суд України для забезпечення юридичної визначеності в унормуванні відповідної ділянки цивільних процесуальних відносин та надання Верховній Раді України строку для внесення змін до Закону вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності цим приписом Закону.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такою, що відповідає Конституції України (є конституційною), частину першу статті 8 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами.

2. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами, а саме: „касаційної скарги на рішення суду“.

3. Окремий припис підпункту 7 пункту 1 частини другої статті 4 Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI зі змінами, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**